

Ельвіра Чухрай

ВІЛЬНИЙ «ТАЛАН(Т)» НЕПЕРЕКЛАДНОСТІ.

Кассен, Б., & Сігов, К. (Ред.). (2024). *Європейський словник філософій: український контекст. Лексикон неперекладностей. Розділи III-IV* (Т. V, сс. 139-157). Київ: Дух і Літера.

III і IV Розділи¹ п'ятого тому «Європейського словника філософій» (далі – ЄСФ) є надзвичайно цікавими, оскільки демонструють філософський потенціал українсь-

© Е. Чухрай, 2024

¹ Розділ III «Свобода і воля» містить дві нові статті, а також два фрагменти з дотичних статей тому IV ЄСФ, до складу яких входять дві Вставки:

Клод Романо *Eleutheria*, вступ до статті, надрукованої в IV томі ЄСФ (с. 139)

Вставка А. **Леонід Ушкалов**, «Свобода» в українській мові (с. 139-140)

Клод Романо *Воля*, вступ до статті, надрукованої в IV томі ЄСФ (с. 141)

Вставка А. **Леонід Ушкалов** «Воля» як «свобода» (с. 141-143)

Леонід Ушкалов *Свобода, вольність, воля* (с. 143-153)

[§ I. Свобода як українська національна ідея; § II. Свобода як протилежність рабства; § III. Свобода як сукупність станових прав; § IV. Свобода як «золота вольність»; § V. Свобода як сенс історії та суспільний ідеал; § VI. Свобода як політична мета і свобода як умова людського існування]

Андрій Васильченко *Свобода / воля* (с. 154-157)

[§ I. Семантичне поле термінів «воля» і «свобода»; § II. Диглосична опозиція «свобода» / «воля»; § III. «Свобода» як культура і як форма і «воля» як природа і як матерія; § IV. Свобода та ініцій; § V. Свобода та необхідність]

Розділ IV «Доля і гідність» містить три нові статті, а також два вступи до статей томів I і IV, до складу яких входять дві Вставки:

П'єр Пуччі *Доля*, вступ до статті, надрукованої в I томі ЄСФ (с. 159)

Вставка А. **Андрій Васильченко** *Доля і гідність: вибір Ахілла і вибір Сократа* (с. 159-161)

Богдан Огульчанський *Гідність, достойність*, (с. 162-167)

[§ I. Еволюція значень термінів «гідний» і «достойний» в українській мові; § II. Еволюція розуміння гідності в близьких культурах та культурне запозичення; § III. Гідність як феномен громадянської свідомості; § IV. Свобода як «золота вольність»; § V. Свобода як сенс історії та суспільний ідеал; § VI. Свобода як політична мета і свобода як умова людського існування]

Дарина Морозова (§ I), **сп. Феодосій (Марченко)** (§ II) *Евтаназія* (с. 167-171)

[§ I. *Образи благої смерті в історії. А. «Евтаназія» у давньому світі; Б. Евтаназія у патристиці та схоластиці; В. Від античної «благої смерті» до сучасної «евтаназії»;* § II. *Сучасна полісемія «евтаназії» та її наслідки. А Нові технології та нові значення; Б. Між медициною і правом; В. Між медициною та етикою]*

кої філософської лексики, пов'язаної зі свободою, волею, долею та гідністю. У цьому огляді я ставлю собі за мету не лише описати найважливіші, на мою думку, риси матеріалів, що увійшли до зазначених Розділів, але й оцінити потенціал українських статей на тлі тих, що входили до складу французького видання ЄСФ 2004 року й визначили його фаховий рівень. Останні було перекладено в I–IV томах українського видання ЄСФ (2009–2016) і всі колеги могли скласти своє враження про них. Нагадаю, що серед авторів оригінального французького видання було кілька представників України, які згодом організували українське видання. Більшість статей українських авторів французького видання були відносно невеликими і стосувалися російських слів (варто зазначити, що останні описували не тільки українські, а й деякі французькі автори). Частина цих російських слів є міжмовними омонімами: *правда, народ, свобода* тощо, частина – паронімами: *мир, истина*. Кілька згаданих статей були перекладені й увійшли до томів I–IV українського видання, інші ж зазнали адаптації чи переробки і стали частиною V тому. Візьмемо до уваги, що робота над французьким виданням розпочалася на початку 1990-х і відображає загальну «русофільську» атмосферу того часу. Натомість уже через п'ять років після появи французького видання вийшов друком перший український том з трьома оригінальними статтями і великою кількістю важливих, іноді фундаментальних Вставок, зосереджених довкола тематики неперекладності як української, так і українською.

Надалі українське видання ЄСФ стабільно відображало цей прогрес української тематики, що закономірно увінчався п'ятим томом. Можемо констатувати, що ЄСФ чітко демонструє тенденцію до зростання рівня і якості українознавчих досліджень, свідками, а іноді й учасниками якої ми були протягом десятиліть Незалежності. Дуже важливо відзначити, що авторитет української команди ЄСФ, здобутий у 2010-х, зріс саме на українській тематиці. На мій погляд, коли статті V тому будуть перекладені іншими мовами, ми зможемо зайвий раз переконатися в банальній істині: такі речі, як упізнаваність, зацікавленість тощо, на міжнародному рівні досягаються лише реальними спільними справами, тривалим інформуванням про них і фаховістю. Іншого шляху до визнання не існує.

Далі буде запропоновано короткий огляд усіх матеріалів III і IV Розділів.

Розділ III «Свобода і воля» містить вступні частини до двох статей Клода Романо з французького видання: «Eleutheria» і «Воля». Власне, ці частини були наведені, щоб долучити до них новонаписані Вставки Леоніда Ушкалова. Невелика Вставка «“Свобода” в українській мові» до статті «Eleutheria» містить цінний лексикографічний матеріал, заснований на аналізі десятка українських словників, перший з яких датується 1642 роком. Аналіз ведеться спочатку через опис індоєвропейського кореня «свободи» і її загальнослов'янських значень, а потім увага звертається на різноманітні (переважно давні) українсько-іншомовні словники. У цій Вставці поки що немає філософських значень, а малий обсяг не дозволив авторові чітко роз'яснити описані мовні явища. На мій погляд, твердження про те, що «Основне значення сло-

Шарль Баладьє, Бернар Сезе *Талант*, вступ до статті, надрукованої в IV томі ЄСФ (с. 141)

Вставка А. **Наталія Годун** «Талант» в українській мові (с. 172–174)

Наталія Годун (§ I), **Андрій Васильченко** (§ II) *Талан / талант* (с. 174–178)

[§ I. *Метаморфози значення: «талан» між «обдаруванням / хистом» і «долею / щастям»;*

§ II. «Талан» і «талант»: «народна етимологія» і наївна семантика]

ва «свобода» в українській мові від часу появи писемності й до сьогодні – «воля»» [Кассен, Сігов 2024: 139]², навряд чи щось пояснить іноземцеві, особливо якщо він не є носієм якоїсь зі слов'янських мов. Утім, в інших матеріалах парадоксальне іноді співвідношення «свободи» й «волі» буде розкрито докладніше.

До статті Клода Романо «Воля», дуже важливої для оригінального видання³, Леонідом Ушкаловим написана невелика Вставка («Воля» як «свобода»). Вона є інформативнішою, ніж описана щойно. Адже автор фіксує, по-перше, нехарактерне для західних мов поєднання значень в українському слові «воля»: воління (притаманне лат. *voluntas*, англ. *will* тощо) і стан свободи (відповідник лат. *libertas*, англ. *liberty* тощо). По-друге, відзначається, що в деяких випадках «воля-воління та воля-свобода можуть поставати навіть як антоніми» (с. 142).

Цікавим є описане автором протиставлення, до якого вдався Михайло Драгоманов у полеміці з народовольцями, вказавши на суперечність «політичної свободи» (нібито мети народовольців) і «народної волі» як здебільшого свавільного стану без чітких правових гарантій. Утім, ідеться про текст, написаний російською і лише перекладений українською. Тому не зовсім зрозуміло, яке відношення має цитата з російськомовного твору Драгоманова до українського слова «воля»? Можливо, Драгоманов тут розглядається як такий собі носій «української свідомості»? Хай як, а було би послідовніше аналізувати українські слова на українському ж мовному матеріалі, використовуючи іншомовні слововжитки лише для порівняння.

Стаття «Свобода, вольність, воля» Леоніда Ушкалова дає чудовий матеріал для увиразнення щойно окресленої проблеми. Адже вона починається з розрізнення «двох русских народностей» тим самим Михайлом Драгомановим (с. 143). Так автор вводить у статтю тезу про свободу й особистісне начало як відмінну рису «українського етносу» в порівнянні з російською «общинностью». Хоча знову йдеться про текст, написаний російською, таке цитування в цьому разі є цілком коректним, бо тут лише наводиться спостереження щодо етнічних особливостей. Воно може бути висловлене будь-якою мовою (на тій самій сторінці цитується німецькомовний твір Кліма Ганкевича, сучасника Драгоманова, з тією ж тезою). Адже тут мова про саме *поняття* свободи, а не про українське *слово* «свобода».

Поняття можуть висловлюватися будь-якими мовами, натомість усі конотації слів не можуть бути відтворені в іншій мові «без залишку». У цьому, за твердженням Барбари Касен, і полягає ідея ЄСФ, побудованого «навколо слів, взятих у сумірній відмінності мов» [Кассен 2009: 13]. Отже, коли йдеться власне про українські слова, що можуть бути неперекладними, становити собою «вузли неперекладності» (термін Б. Кассен), то ці слова, на мій погляд, можна брати тільки з україн-

² Далі посилання на це видання подаватимуться спрощено: номер сторінки в круглих дужках і без прізвищ упорядників і року видання.

³ Той невеликий фрагмент статті, що увійшов до V тому, містить дуже цінні зауваження щодо теологічних коренів середньовічного і модерного поняття «воля»: «Лише тією мірою, якою людина осягається на тлі Бога, чи радше на тлі Христа, їй можна приписати волю як особливу раціональну здатність, відмінну від бажання і спрямовану на благо» (с. 141). Це відрізнє волю як особливої *раціональної* здатності, спрямованої на благо й опертої на нескінченну «волю Божу», від тілесного бажання було запозичене модерною філософією й надалі стало основою для розуміння сучасних «прав і свобод». Саме пов'язаність із волею Божою як прообразом зумовлює застосовність людської волі до будь-якого предмета, відзначену Клодом Романо.

ської мови, а лексичний матеріал інших мов застосовувати для порівняння, уви-
разнення, відрізнєння, спроб перекладу тощо зазначених слів. Зрештою, якщо точ-
но дотримуватися ідеї ЄСФ, то неперекладність означає не стільки неможливість
щось перекласти, скільки постійну гонитву за можливістю перекладу: «Те, що
йдеться про *неперекладності*, аж ніяк не означає, що ці терміни, вислови, ... зво-
роти ніколи не перекладалися або не можуть бути перекладені; радше непереклад-
ним є те, що постійно продовжують (не) перекладати» [ibid.]. Для Б. Кассен непе-
рекладність є показником того, що в різних мовах не збігаються «поняттєві мере-
жі» [ibid.]. Але якщо це так, то виражати «поняттєву мережу» українського слова
неукраїнським мовним матеріалом, навіть дуже схожим, було б некоректно. Це
розрізнєння між словом «свобода» і поняттям «свобода» треба постійно тримати в
полі уваги, щоб окреслити «вузол» саме української неперекладності, а не якоїсь
іншої.

У §§ II-III нез'ясованою до кінця залишається порушена проблема джерела укра-
їнських «вольностей»: слід виводити їхню генеалогію з «княжої доби» чи з польсь-
кого права? З одного боку, наголошується, що «люди княжої Русі дуже високо ста-
вили свободу» (с. 144), з іншого, що рабство в Галичині «захитали» лише польські
правові норми (с. 144-145). Подальша оповідь стосується традиційних для Серед-
ньовіччя станових відмінностей у правах і свободах, а завершується утворенням ре-
єстрового козацтва за Сигізмунда II Августа і Стефана Баторія. У результаті, згідно з
автором статті, козаки почали усвідомлювати себе як приналежних до шляхетського
стану, а отже і до його свобод.

У наступних параграфах міститься історичний огляд присутності поняття свобо-
ди в текстах українських інтелектуалів від XVII століття (століття «золотої вольнос-
ті») до століття XX (століття тоталітарних диктатур на українських землях). Розгля-
нуто низку аспектів свободи – як сенсу й умови людського існування, як Христового
дару, як опозиції необхідності, як вибору, як суспільного ідеалу, проведених через
ключові дискусії кожного зі століть. Цю статтю загалом можна оцінити як розлогу
історичну увертюру до проблеми неперекладності українського слова «свобода».
Адже сама неперекладність у статті не заторкнута.

Власне філософському осмисленню неперекладності українського слова «свобо-
да» в Розділі III фактично присвячена лише невелика стаття «Свобода / воля» (сс.
154-157). Щоправда, ця стаття присвячена російському, а не українському слову
«свобода». Тому можемо констатувати, що неперекладність українського міжмовно-
го омоніма цього російського слова «свобода» залишається у V томі майже не ви-
світленою. Розділ III дає лише етимологію «свободи», доволі близьку до «волі», а
також опис трансформацій поняття «свобода» в деяких давньоруських і українських
текстах останніх дев'яти століть.

Але остання стаття все ж заслуговує на увагу. У ній слова «свобода» і «воля»
співвідносяться як «диглосична опозиція» (с. 155, § II), в якій перше має статус «ви-
сокого терміна». У § II описуються тези Георгія Федотова (судячи з усього, автор
статті з ними згоден): (1) свобода асоціюється з порядком, правилами, повагою до
свободи іншого; (2) у Московській державі свободу цінували тільки вищі класи, які
її мали; для простолюду «свобода» була чужою, символом їхнього уярмлення; (3)
нижчі класи орієнтувалися на ідеал «волі» як стану нескутості жодними нормами,
стану повної сваволі, руйнівного для самих основ суспільства. Воля постає як «зло-
живання свободою» (ibid.).

На цій підставі наводиться інтерпретація Григорія Померанца: у російській мові свобода і воля співвідносяться як культура і природа, а також форма і матерія; до того ж, якщо впорядкованість свободи дає їй можливість бути атрибутом, то воля (не в сенсі вольової здатності, а в сенсі стихійної карикатури свободи) не атрибутується, «не має власника», це «чиста безформність», «невизначеність» (ibid.). Автор зазначає, що російською можна сказати «свобода печати», але безглуздим буде вираз «воля печати». Ця констатація переконлива, але я додала би можливість співвіднесення свободи не лише з волею, але й із її антонімом, неволею (російська мова дає цю можливість). Вираз «воля печати», авжеж, мав би розумітися як прагнення, що його має преса, а не «вільний стан» преси. Але вираз «неволя печати», хоч він і не вживається на практиці, однозначно вказує на стан несвободи. Отже особливість російських «свободи» і «волі» в тому, що їхня очевидна опозиційність обертається майже синонімією їхніх антонімів, «несвободи» і «неволі». Утім, це спостереження лише увиразнює констатовані вище руйнівні або принаймні «діонісійські», хтонічні конотації «волі» в російській мові.

Власне, висновок автора не викликає в мене заперечень: з усіх слов'янських мов, яким властива синонімія «свободи» і «волі», лише російській мові властиве «поєднання в понятті *воля* свободи з відсутністю обмежень» (с. 156). Цей руйнівний компонент «волі» істотно псує і сенс «свободи» в російській свідомості, ускладнюючи для неї шлях створення вільного порядку й уможливаючи її падіння у сваволлю як різновид жорстокої необхідності. Таким чином, свобода і воля обертаються необхідністю (примусом), сваволею і потягом до руйнації, цілком доречно пов'язаними в статті з «функціонуванням сучасної Росії» (с. 157), несумісним ні з повагою до особистих свобод, ні з ліберальними інституціями. Однак ще раз наголошу, що всі ці спостереження щодо російського терміна залишають відкритим питання щодо неперекладності української пари синонімів «свобода / воля». Цей предмет ще чекає на своє дослідження.

Розділ IV присвячений поняттям долі, гідності, наповненості життя і його гідного звершення (зокрема, в сучасних дебатах про евтаназію). Слід відзначити дуже органічну композицію цього розділу. Вставка Андрія Васильченка «Доля і гідність: вибір Ахіла і вибір Сократа» присвячена не українській тематиці, а неперекладності сучасними мовами розмаїття грецьких термінів, що позначають долю. Однак ця Вставка має істотне значення для всього розділу. Адже, висвітлюючи проблему людського вибору на тлі панування долі, вона надзвичайно чітко увиразнює проблематику чеснот, гідних життєвих цілей, гідного життя та гідного його завершення. Автор дуже слушно наголошує на альтернативах, у вигляді яких доля постає перед Ахіллом і Сократом. Вони можуть обрати або смерть, що стане шляхом чеснот і слави, або спокійне життя, якщо поступляться чеснотами заради більш земних цілей. Детермінованість обох шляхів не усуває неминучості вибору. Лише на такому тлі, коли життя є ціною, що платиться за етику, тема гідності здобуває своє справжнє місце в західній культурі.

Такий вступ органічно підводить до статті «Гідність, достойність». Уже в першій частині описується драматична ситуація неперекладності: «гідність» традиційно (принаймні найбільш ранні свідчення в статті датовані XVI століттям) була поширеним розмовним варіантом, вказуючи на придатність людини до чогось (с. 162). «Достойність», церковнослов'янський переклад грецького *αἰτία* (основне значення –

«цінність»), приходить через мову богослужіння й теології, несучи з собою «високі» конотації (с. 163). Однак у статті наголошено, що вже переклад Пересопницького Євангелія «послідовно пропонує *годний, годен* як відповідник до оригінального грецького *ἄξιος*» (с. 162).

Подальша історія вжитку цих українських термінів демонструє неперекладну історію контекстуалізації загалом синонімічних слів. «Достойність» здебільшого використовують, говорячи про Бога або про «добрі справи і спосіб життя особи» (ibid.). «Гідність» незмінно домінує щодо частоти вживання, причому проникає навіть у мову перекладів Біблії, тож і ця царина (від Пересопницького Євангелія і до перекладу Святого Письма Іваном Хоменком) не може вважатися закріпленою винятково за «достойністю», попри її церковнослов'янську генеалогію. Автор, на мій погляд, не надто чітко акцентує семантичні відмінності між «гідністю» і «достойністю». Але принаймні з цитованих ним перекладів у параграфі II (коли йдеться про Ціцеронову оцінку загибелі демократії в Афінах) можна виснувати, що «достойність» – це часто показник розрізнення (посад, заслуг, авторитету тощо), а «гідність» – те, що належить усім без винятку людям як створеним Богом за Його образом і подобою (с. 164). Утім, ці розрізнення є радше епізодичними, бо в більшості випадків обидва слова можуть вживатися як синоніми (причому іноді набувають навіть тих значень, які щойно були закріплені як їхні відмінності; принаймні так впливає з прикладів, наведених у статті). Тож виникає важко пояснення для носіїв інших мов ситуація, коли *dignitas* у Ціцерона перекладається як «достойність», а *dignitas* у Піко делла Мірандоли – як «гідність». Звісно, різниця, так би мовити, ексклюзивного й інклюзивного сенсів *dignitas*, авжеж, не є неперекладною. Тут іншомовцеві, здається, ще можна було би пояснити принципи, згідно з якими слід обирати для перекладу той чи той український термін. Як я зрозуміла автора, неперекладність полягає в нестрогості цих принципів, у постійній контекстуальній грі, яку відображають обидва терміни і яка є зрозумілою лише рідномовцеві.

Подальший виклад уже не містить міркувань щодо неперекладності, зводячись фактично до історії поняття «гідність» (практично без згадувань «достойності») в українській інтелектуальній історії від Берестейської унії до Революції Гідності 2013–2014 років.

Наступна стаття, що має назву «Евтаназія», присвячена протиставленню античного і сучасного контекстів уживання цього слова. У давньогрецьких текстах *εὐθανασία* фігурує з III ст. до н.е., хоч і вживається не надто часто, і то частіше не у формі іменника, а як дієслово, прикметник, прислівник (с. 167). Ідеться про «благосмертність», такий кінець життя, що гідно увінчуватиме останнє, тобто про «взірцеву смерть» (с. 168). Наведені в статті приклади показують, що антична евтаназія містила цілий спектр значень: від загибелі в честі та славі до розлучення душі з тілом, виснаженим роками, стражданнями тощо, від природної смерті до самогубства, від індивідуальної справи до соціальної практики. Особливо наголошується на провідній ролі стоїчної концепції «автотанатосу» (самогубства) в активізації тих сенсів, що складають суть сучасних дебатів: оскільки для стоїцизму життя – лише засіб здобуття *apatēi*, то потреба в ньому відпадає за неможливості досягнути цього «ідеалу незворушної і безпристрасної медитації» (ibid.).

Стаття чудово увиразнює зміну уявлень про гідну смерть від античності до сьогодення, від давніх практик «піклування про себе» до сучасних етичних стандартів

медицини, однак я не помітила в ній істотних моментів неперекладності. Ідеться про полісемію, про наявність іноді суперечливих значень, навіть про платоністські за ідейним походженням практики «соціальної евтаназії» щодо цілих груп населення, втілені в жакливі політиці нацистів (що призвело до заміни «евтаназії» в німецькому мовному узусі на інші слова), проте я не помітила питань, що стосуються власне неперекладності. Зазначена полісемія давньогрецького слова стосується всіх мов. Утім, позаяк «евтаназія» є в них запозиченим словом, вона концентрує в собі всю зазначену полісемію і елементарно перекладається через калькування. Я цілком розумію, що «евтаназія», наприклад, для німців – зовсім не те саме, що для носіїв інших мов. Але оскільки йдеться про загальновідоме значення запозиченого слова, не думаю, що це саме та ситуація, коли доводиться «постійно продовжувати перекладати».

Наступна українська Вставка А до статті «Талант» з французького видання ЄСФ відображає дискусію про етимологію відповідного українського слова. «Етимологічний словник української мови» свідчить, що в сучасному значенні «талант» є пізнім запозиченням з французької. Авторка аналізує факт запозичення цього слова ще в давньоруські часи з греки (через переклад відомої євангельської притчі про таланти) і постійної його присутності в узусі аж до модерних часів. Вона, зрештою, погоджується, що ці давні ужитки стосуються або таланту як міри ваги і грошової одиниці, або як Божих дарів, у тому числі й таких, що їх має кожен, але які не набувають «значення індивідуального хисту, вміння, здібностей» (с. 173). Ці натуралізація й індивідуалізація значень «таланту» в українській мові відбуваються лише наприкінці XIX ст., що підтверджує позицію, відображену в «Етимологічному словнику». Наприкінці авторка зазначає, що в XIX ст. починається специфічна взаємодія українських слів «талант» і «талан», якій присвячено останню статтю цього розділу, найцікавішу, на мій погляд, у плані висвітлення неперекладності.

Невелика за обсягом стаття «Талан / талант» може вважатися зразком висвітлення саме неперекладності українського слова. Адже йдеться про пароніми з унікальною семантичною взаємодією. «Талан», на відміну від давньогрецького «таланту», має тюркське походження (с. 175). Його головне значення в українській мові – доля, щастя. Здебільшого йдеться про щасливу долю, хоч і не завжди⁴. Зважаючи на дериваційний ланцюжок («таланити», «безталанний»), Наталя Годун вказує на виразний мотив щасливої долі (с. 176). Проте одночасно вона показує, що на межі XIX–XX ст. «талан» набуває також і значення «таланту». Адже долю (додам, при специфічному її тлумаченні, певна річ – як свого роду «карми», результату наших попередніх вчинків) цілком логічно узалежнити від «природного хисту, тобто таланту» (ibid.).

Механізм цієї історично набутої полісемії «талану» розкривається Андрієм Васильченком у § II. Пояснивши дію «народної етимології», автор цього параграфа показує, що саме це явище зумовило семантичне зближення слів, між якими спершу було спільним лише звучання. Це зближення є обоюстороннім: не лише «талан» набуває рис індивідуального хисту, але й «талант» вбирає в себе семантику «долі». І тоді, як слушно зазначає А. Васильченко, «українською мовою притча про талант означає

⁴ Варто згадати переклад «Гамлета», зроблений Григорієм Кочуром: «Звихнувся час наш. / Мій талане клятий, / Що я той вивих мушу направляти».

більше, ніж грекою, латиною чи іншими мовами» (с. 178): метафора завоювання таланту в землю означатиме не лише марнування природного хисту, але й власноручне занапащення своєї долі, «обезталанювання» себе.

На мій погляд, проаналізовані вище §§ III–IV нового тому ЄСФ загалом свідчать про дві речі. По-перше, автори цих розділів часто мають проблеми з переходом від опису історії понять до опису неперекладності українських слів. Безперечно, ідеться про непросте завдання. До того ж, історія українських слів і відповідних їм понять сама по собі є цілком гідним вивчення предметом. Але, усе ж, є сподівання в майбутньому, у нових розробках, побачити більшу відповідність задуму ЄСФ.

По-друге, констатовані вище випадки вдалого опису «української» неперекладності демонструють як високий рівень майстерності авторів, так і високий евристичний потенціал української лексики для філософування будь-якою мовою. На тлі матеріалів французького видання ЄСФ семантика українських слів анітрохи не тьмяніє. А якщо в зазначених розділах вона розглядається переважно на літературному й словниковому, а не на філософському матеріалі, то це є радше об'єктивним показником як скромних масштабів філософування українською в минулому, так і наших актуальних завдань на (сподіваюся, небезталанне) майбутнє.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Кассен, Б. (2009). Вступне слово. In Б. Кассен, & К. Сігов (Ред.), *Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей* (Т. I, сс. 13-16). Київ: Дух і Літера.
- Кассен, Б., & Сігов, К. (Ред.). (2024). *Європейський словник філософії: український контекст. Лексикон неперекладностей. Розділи III-IV* (Т. V, сс. 139-157). Київ: Дух і Літера.

Одержано 19.06.2024

REFERENCES

- Cassin, B. (2009). Foreword. In B. Cassin, & K. Sigov (Eds.), *European dictionary of philosophies: Lexicon of untranslatables* (Vol. I, pp. 13-16). [In Ukrainian]. Kyiv: Duh i Litera.
- Cassin, B., & Sigov, K. (Eds.). (2024). *European dictionary of philosophies: Ukrainian context. Lexicon of untranslatables. Chapters III-IV* (Vol. V, pp. 139-157). [In Ukrainian]. Kyiv: Duh i Litera.

Received 19.06.2024

Elvira Chukhrai

The free “talan(t)” of untranslatability. Cassin, B., & Sigov, K. (Eds.). (2024). *European dictionary of philosophies: Ukrainian context. Lexicon of untranslatables. Chapters III & IV* (Vol. V, pp. 139-157). Kyiv: Duh i Litera.

Review of Chapter III “Svoboda and Volia” & Chapter IV “Fate and Dignity” from Volume V of the *European Dictionary of Philosophy* (Kyiv: Duh i Litera, 2024).

Ельвіра Чухрай

Вільний «талан(т)» неперекладності. Кассен, Б., & Сігов, К. (Ред.). (2024). *Європейський словник філософій: український контекст. Лексикон неперекладностей. Розділи III-IV* (Т. V, сс. 139-157). Київ: Дух і Літера.

Огляд розділів III «Свобода і воля» і IV «Доля і гідність» з V тому *Європейського словника філософій* (Київ: Дух і Літера, 2024).

Elvira Chukhrai, Senior lecturer of Philosophy & Humanities Department at Vinnitsia National Technical University (Ukraine).

Ельвіра Чухрай, старший викладач кафедри філософії та гуманітарних наук Вінницького національного технічного університету.

e-mail: elvica888@gmail.com
